

ПРЕЗУМПТИВЪТ В БЪЛГАРСКИ ИСТОРИОГРАФСКИ СЪЧИНЕНИЯ ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ В.¹

Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

PRESUMPTIVE FORMS IN THE BULGARIAN HISTORIOGRAPHIC WORKS FROM THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Krasimira Aleksova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The article presents a maximal model of the paradigm of the Bulgarian presumptive and its semantics. It also examines the use of presumptive in seven historiographic works dated from the first half of the 20th century. According to the analysed empiric data, the most frequent presumptive forms are the vouched for aorist and imperfect forms. It is also important to be mentioned that no non-vouched for presumptive forms were found in the studied historiographic works. Given that, I draw the conclusion that the Bulgarian presumptive is actually a specific feature of the style of the historiographic works of the examined time period. Presumptive is likely to appear in the contextual environment of renarrative and conclusive and does not often appear when the present historic tense is used. There are also only a few isolated cases of the use of presumptive with the indicative non-vouched for forms of the Bulgarian past tenses.

Key words: presumptive, Bulgarian, epistemic modality, conclusive, renarrative, historiography, the first half of 20th century

¹ Настоящият текст е свързан с изпълнението на научната програма на проекта „Еволюция на граматическия строеж на българския и руския език в съпоставителен план: корпусен анализ и формални граматика“, договор N ДНТС/Русия 02/2, 14.06.2018 г., Фонд „Научни изследвания“, МОН, Р България. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа.

1. Въведение

Презумптивът като граматично явление в българската глаголна система не е тема, която привлича често интереса на изследователите. Въпреки това на него има посветени проучвания, в които се изказват разнородни виждания за степента на неговата граматикализация, за граматическия му статус и за неговата формална парадигма.

Позициите относно категориалния статус и евентуалното наличие на процес на граматикализация варират в широк диапазон: Ив. Куцаров определя *ще да* за „лексикален конклузивен модификатор, какъвто е и *трябва да*“ (Куцаров 1994: 88, Куцаров 2007: 274), Л. Андрейчин и Ю. С. Маслов сочат формите от типа *ще да пише, ще да е писал* за употреби на бъдеще време (Андрейчин 1944: 244, 249) и съответно на бъдеще предварително време (Маслов 1981: 259 – 260), което означава, че не се приема процес на граматикализация в посока презумптив.

Р. Ницолова смята, че става въпрос за „недоразвила се и неутвърдила се граматическа категория“, поради което авторката определя формите с *ще да* като „модално употребени индикативни форми“ (Ницолова 2008: 330 – 331). П. Пашов обединява формите с *ще да* и възприеманите като конклузив глаголни форми в обща парадигма, дефинирана като предположителни глаголни форми (Пашов 1999: 190 – 196). Според първото (по-обширно) разглеждане на *ще да* формите – на Г. Герджиков, те формират самостоятелна граматична категория на българския глагол – вероятностен модус на изказване, която е модална и независима от наклонението и модуса на изказването (според други наречен евиденциалност) (Герджиков 1984). Това е първият случай, в който всъщност се доказва наличие на протекъл процес на граматикализация.

Без да говори за завършен процес на граматикализация, В. Маровска определя *ще да* като формален показател за предположително наклонение в българския език (Маровска 2013: 302). За разлика от това Ек. Търпоманова смята, че съществуват основания да се твърди, че са налични белези на граматикализация, тъй като „(частично) граматикализираните форми на т.нар. презумптив“ имат „единствено предположителна интерпретация в езика и проявяват тенденция към формиране на темпорална парадигма“ (Търпоманова 2017: 58). В работите на Е. Ю. Иванова и Кр. Алексова също се приема виждането, че презумптивът е граматикализирана глаголна категория в българския език (Алексова 2018, Алексова, Иванова 2018, Иванова, Алексова (под печат), различна от наклонението.

Наличието на изброените гледни точки е обвързано и с относително рядката употреба на презумптивна днес особено в устната реч, макар че в писмените текстове са налични презумптивни форми, напр. от всички *ще да* употреби в Българския национален корпус около една трета са презумптивни, като в рамките на един век липсва съществена динамика в процентите, т.е. не е налична тенденция за тяхното намаляване (Алексова, Иванова 2018). Относително рядката употреба се коментира от изследователите и като резултат от конкуренцията с епистемичните употреби на *трябва да*.

В настоящата статия целта е да се представи семантиката на презумптивна, да се даде един максимално широк теоретичен модел на неговите темпорални форми и на този фон да се разгледат употреби на презумптивна в историографски текстове от първата половина на ХХ в., тъй като на базата на предварителните проучвания върху употребите на презумптивна се достигна до хипотезата, че предположителните форми са били много по-активни в посочения период, отколкото в съвременната историография. Поради ограничения в обема на настоящата статия обаче този съпоставителен аспект на проблема няма да бъде разгледан.

2. Семантика и форми на презумптивна в българския език

2.1. Семантика

Презумптивните форми в българския език изразяват предположение на говорещия за наличието или липсата на минали или настоящи факти, действия, събития. Според И. А. Мелчук семантиката на презумптивна може да се опише по следния начин: „говорещият предполага, че F^n има място [в действителността] (като се опира върху наличните си знания и др.п.)²“ (Мелчук 2015: 191). Авторът присъединява презумптивна като грамема към категорията евиденциалност, която показва „по какъв начин говорещият е узнал за факта F^{ncc} “ (Мелчук 2015: 190). Според застъпваното тук мнение българският език доказва, че презумптивът не може да бъде представен като част от евиденциалната система в нашия език поради различия в семантиката и начина на образуване на формите.

По-конкретизирано е описано значението на презумптивна от Г. Герджиков, който смята, че предположителните форми кодират вероятностно съждение, а този тип съждения „изразяват предположения, възникващи на основата на непълнота на нашите знания (касае се

² F^n – описваният факт (Мелчук 2015: 122).

за умозаклучения, при които изводът не следва строго логически от предпоставките, а само в определена степен се потвърждава от тях“ (Герджиков 1984: 130). Също от логическа гледна точка презумптивната семантика се разглежда от Ек. Търпоманова, която прилага към презумптивна разсъжденията на Ж.-П. Декле и Зл. Генчева за изказванията с модалния глагол *devoir* във френския език като представляващи абдуктивно разсъждение, изразяващо правдоподобност на хипотезата (Декле, Генчева 2001, Търпоманова 2017: 53 – 54).

Тъй като с презумптивна се изразява отношение между две съждения (две предикативни ядра), които поставят „истинността на дадено съждение в определено отношение с истинността на друго съждение“ (Герджиков 1984: 141), то той може да бъде дефиниран според учения като бипропозиционална категория. Чрез презумптивните форми се дава оценка за степента на достоверност на едно изказване в съпоставка с контрадикторното изказване, т.е. презумптивните глаголни форми показват „кое от двете изказвания е в някаква, макар и в малка степен по-вероятно от другото, значително по-вероятно от другото, несравнено по-вероятно от другото и под.“ (Герджиков 1984: 147).

В този ред на разсъждения предположителните глаголни форми могат да се представят като оценяване на достоверността на дадено съждение *A* в сравнение с достоверността на противоположното съждение *не-A*, което несъмнено ги разполага в полето на епистемичната модалност.

2.2. Формална парадигма

В друга работа (Алексова 2018) бяха съпоставени възгледите на няколко изследователи (Герджиков 1984, Маровска 2013, Пашов 1999) за формалната парадигма на българския презумптив с цел да се извлече максимален теоретичен модел. Той включва като релевантно противопоставянето между несвидетелски и свидетелски презумптивни форми както в деятелния, така и в страдателния залог – вж. Таблица 1 и Таблица 2. Това противопоставяне е свързано с разграничаването на свидетелска и несвидетелска позиция както при времента на индикатива, така и в косвените евиденциали, което доказва значимостта на това противопоставяне в цялата глаголна парадигма в българския език.

Таблица 1. Презумптивни форми в деятелен залог в 3 л., ед.ч., м.р.

Време	Несвидетелски форми	Свидетелски форми
Сегашно	<i>ще да четè</i>	–
Перфект	<i>ще да е чел</i>	–
Аорист	<i>ще да е чел</i>	<i>ще да чèте</i>
Имперфект	<i>ще да е четял</i>	<i>ще да четеше</i>
Плусквамперфект	<i>ще да е бил чел</i>	<i>ще да беше чел</i>

Таблица 2. Презумптивни форми в страдателен залог в 3 л., ед.ч., м.р.

Време	Несвидетелски форми	Свидетелски форми
Сегашно и перфект	<i>ще да е четен</i>	–
Имперфект, аорист, плусквамперфект	<i>ще да е бил четен</i>	<i>ще да беше четен</i>

Отличителна формална особеност на презумптива е задържането на частицата *да* (макар че много рядко се срещат и форми без нея), което ги различава от индикативното бъдеще и бъдеще предварително време. Със силата на доказателство, че на съвременния етап става въпрос за отделна категория, а не за транспозиция на бъдеще и на бъдеще предварително в полето на сегашно време и съответно на перфекта, може да се посочи и категорично преобладаващото образуване на отрицателните форми с добавяне на частицата *не* (напр. *не ще да е той*, *не ще да е бил той* и под.). Друг е въпросът, че първоначалният тласък на процеса на граматикализация на българския презумптив са именно транспозитивните употреби на бъдеще и бъдеще предварително на мястото на сегашно време и на перфект, но за оформяне на цялостната парадигма на презумптива може да се говори според Г. Герджиков след създаване на предположителни форми за аорист, имперфект и плусквамперфект (вж. у Герджиков 1984: 126).

От формална гледна точка носител на презумптивната семантика е *ще да*, като паралелът между умозаключителните и презумптивните форми, който прави Герджиков (Герджиков 1984: 125), подчертава това наблюдение: аорист – *чел е* : *ще (да) е чел*, имперфект – *четял е* : *ще (да) е четял*, плусквамперфект – *бил е чел* : *ще (да) е бил чел*. Подобна съпоставка предполага, че презумптивът се е оформил като отделна категория след граматикализирането на модусите на изказването (по терминологията на Г. Герджиков). И още по-важно –

след налагането на индикативно бъдеще време с частица *ще* в периода, в който все още частицата *да* е налична във формите за бъдеще време (*ще да четем*). Г. Ганева заглежда конкретни източници и употреби, въз основа на което формулира тезата, че презумптивът в българския език се установява в края XIX в. Основателно е виждането на авторката, че презумптивът може да се е оформил едва след стабилизирането на формите за бъдеще време с частица *ще*, тъй като в началото на XIX век все още са активни форми със спрегнат глагол *ща* + *да* + сег. вр. на пълнозначния глагол (*щеш да четеш*). В разглежданите от авторката новобългарски дамаскини липсват форми от типа *ще да е чел* с предположително значение, което я кара да предположи, че до края на XVIII в. все още „не са съществували презумптивни форми на перфект“, а само такива за сегашно време (Ганева 2006: 380).

В представения тук максимален модел проличава следното: липса на презумптивни форми за бъдещите времена, наличие на празни клетки и съществуване на няколко съвпадения на формите. В Таблица 1 и Таблица 2 липсват свидетелски презумптивни форми за сегашно време и перфект както в деятелен, така и в страдателен залог. Причината се крие в нерелевантността на противопоставянето свидетелска : несвидетелска позиция на говорещия в неминалия план.

Съвпадението на формите на несвидетелския презумптивен перфект и аорист (*ще да е чел*) е резултат от механизма на формообразуване, в който формантът *ща да* е следван от сегашна форма на *съм* и аористно причастие. Според Г. Герджиков логиката на формообразуването показва, че еднаквостта на тези форми е резултат от съвпадението на формите на удостоверителния (индикативния) перфект и умозаключителния (конклузивния) аорист.

В страдателен залог съвпадат несвидетелските форми на сегашния и перфектния презумптив (*ще да е четен*), несвидетелските форми на имперфекта, плюсквамперфекта и аориста (*ше да е бил четен*), както и свидетелските презумптивни форми за същите три времена (*ще да беше четен*). Причината се крие в снемането на опозицията между неперфектните (нерезултативните) и перфектните (резултативните) времена в страдателния залог, което се наблюдава и при индикативните, конклузивните, ренаративните и дубитативните страдателни форми. Аористът се присъединява към съвпадащите страдателни имперфект и плюсквамперфект по формални причини – съвпадението на аористните и имперфектните форми на глагола *съм* (*ще да беше четен*) и наличието на едно минало причастие *бил* (*ще да е бил четен*).

3. Презумптивът в историографски съчинения от първата половина на XX в.

След прегледа на максималния брой презумптивни форми, сочени в изследвания по въпроса, настоящата работа си поставя задачата да опише и коментира кои от презумптивните глаголни форми в Таблица 1 и Таблица 2 са реално присъстващи в историографски съчинения от първата половина на XX в.

На първо място ще бъдат посочени презумптивни форми от труда на Васил Златарски „История на българската държава през средните векове“, издаден през 1918 г. В обем от около 440 страници бяха установени 77 презумптивни форми. Това не е незначителен брой употреби, като се има предвид, че в съвременната българска историография презумптиви почти не се срещат.

За предаване на историческите събития в труда на Златарски най-често се използват преизказни глаголни форми – вж. (1), и в техния контекст се явяват и презумптивите, изразяващи предположение в плана на миналото.

*(1) По-сетне, наскоро след 663 г., той по неизвестни причини **ще да се е изселил** във владенията на лангобардския крал Гримуалда, който **поселил**³ българите му пръснато в разни места на Беневентската област, а самия него, като го **лишил** от владетелските му права, **назначил** само за прост управител над тях.*

(В. Златарски)

Както става ясно от цялостния текст на Златарски, ренаративните форми могат да се редуват с конклузивни, чието значение в исторически текстове може да се представи като предаване на събития от историята като субективно твърдение, заключение, т.е. като общи знания, които са интериоризирани от автора на съобщението. Доколкото говорещият съобщава за незасвидетелствани лично действия, събития, факти, т.е. става въпрос за несвидетелско знание, наричано от Р. Ницолова „слабо, несвидетелско знание“ (Ницолова 2008: 354) въз основа на общия опит, то според изследователката в исторически съчинения конклузивът представлява случай на „реконструкция на събития, направена от историка въз основа на известни факти“ (Ницо-

³ В примерите с една черта се подчертават преизказните форми, с две черти – конклузивните форми, с пунктир – индикативните форми на минали времена, с вълнообразна линия – сегашно историческо време, а в получер шрифт са презумптивните форми.

лова 2008: 387). В (2) първоначално се употребява преизказна форма, която сигнализира предаването на несобствена, а в случая – и несвидетелска информация (*преследвали*), а след тази преизказна форма се явяват две конклузивни форми (*не са достигнали, се е задържал*), последвани от презумптивната форма *ще да е закрепил*.

(2) Съмнително се явява и това обстоятелство, че хазарите преследвали българите чак до Дунав, защото техните владения, дори в периода на най-голямата хазарска мощ не са достигали никога до тая река. Твърде е възможно, че Исперих се е задържал доста дълго време в южна Бесарабия, дето той ще да е закрепил властта си, защото, както ще видим по-долу, той е могъл да мине Дунав не по-рано от началото на 660-те години.

(В. Златарски)

В труда на П. Мутафчиев („Мнимото преселение на селджушки турци в Добруджа през XIII в.“) също се наблюдава редуване на преизказни и конклузивни форми в контекста, съдържащ презумптиви. Такова е положението и в труда „История на Видинското княжество до 1323 г.“ (публикувано през 1922 г.) на Петър Ников, и в работата на Анастас Разбойников „Народностният образ на източния дял от Западна Тракия“ (публикуван през 1944 г.), също и на Михаил Арнаудов – „Родопските помаци. Народописно-исторически преглед“ (писано през 50-те години на XX в.), както и в работата на Веселин Бешевлиев „Към въпроса за народността на старите македонци“ (публикуван през 1932 г.).

(3) Авторът на тоя разказ е бил несъмнено някой доста начетен човек. На него са били известни татарските сказания за Саръ Салтък и за неговото пребиваване в земите отвъд Черно море. Познато му било и възникналото по-късно сред татарските преселници в Добруджа поверие, което включвало в кръга на неговата дейност и тая земя. Поради това съвсем естествено е било да си зададе въпроса, кога и как тоя свят човек – по произход турчин от Мала Азия – е могъл да се яви в Добруджа. Предположението, че ще да е дошъл тук, след като тая област е била завоювана от османците (края на XIV в.), е било изключено: в такъв случай споменът за него у самите османци не би бил заличен.

(П. Мутафчиев)

В разглежданите тук историографски текстове се установява, че презумптивните форми може да са, макар и не често, в контекст със сегашно историческо време в наратива, успоредно с преизказни и конклузивни форми – вж. (4):

(4) ... а през 1710 г. пловдивчанинът попъ Димитъръ подарява на Кукленския манастиръ Св. Врачове църковна книга въ паметъ на своя баща, Петко иерей, който, следователно, **ще да е свещеничествувалъ** презъ втората половина на XVII вѣкъ. Следъ попъ Димитра се обажда и българинътъ попъ Константинъ въ 1716 г. сжицо съ приписка върху книга. Отъ него научаваме, че е живѣлъ въ махалата „Чохасианъ“ (Чохаджийска), гдето **ще е била по всѣка вѣроятность** и църквата, въ която е служилъ. Сжицията поддържалъ живи връзки съ свещеницитъ отъ околнитѣ села и получавалъ отъ тѣхъ ржкописи за поправка и подвързия (1716).

(Хр. Гандев)

Важно е да се подчертае, че са само единични случаите като в (5), в които презумптивните форми са в контекст, в който наред с преизказните (*плячкосвали*) и конклузивните форми (*е било*) се употребяват индикативни форми от миналия план – *се бяха настанили*. Употребата на свидетелските индикативни форми нарушава доминиращия модел на несвидетелско предаване на минали събития, но употребата на свидетелски форми при ясна несвидетелска позиция на автора не е непознато явление в българската историография. Този въпрос обаче остава извън обекта на изследване в настоящата работа.

(5) *Обръщането на Исперих **ще да е било посрещнато** на драго сърце в Цариград поради своята навременност: това е било време, когато навсякъде на Балканския полуостров се бяха вече настанили славяните, които безнаказано и свободно крѣстосвали по целия полуостров и плячкосвали богатите центрове, без да признават властта на византийския император.*

(В. Златарски)

От особен интерес е въпросът за темпоралната принадлежност на установените презумптивни форми в изследваните историографски съчинения от първата половина на ХХ в. Обикновено се посочва, че най-често се употребяват сегашните и перфектните презумптивни форми (напр. у Търпоманова 2017). Настоящите проучвания върху избраните историографски съчинения говорят, че най-често са използвани презумптивните несвидетелски аорист и имперфект в деяте-

лен залог. Не бяха открити свидетелски форми за презумптивна нито в деятелен, нито в страдателен залог поради предаването на несвидетелски действия в миналото.

Издигнатото тук виждане, че в множество случаи става въпрос за аористни несвидетелски презумптивни форми, се базира на следните разсъждения. Формите за несвидетелския презумптивен аорист (*ще да е чел*) съвпадат с формите за несвидетелския презумптивен перфект (*ще да е чел*), което означава, че те могат да се разграничат само в контекста. Когато се яви презумптив с формант *ще да* + *съм* + аористно причастие, най-логичният подход е да се направи трансформация в индикативна форма, за да се докаже темпоралната принадлежност. Според застъпването тук виждане правилното индикативно съответствие на този тип презумптиви, напр. *ще да е успел* в (6), не е *е успял* (смятано от някои за индикативен перфект, а всъщност – конклузивен аорист), а *успя* (индикативен аорист) – напр. ... *недоволството от страна на боилите се появи още на първо време, но Кормисош не успя...*, т.е. така би разказал събитията техен съвременник/свидетел. Подвеждащата трансформация *е успял* всъщност е конклузивен аорист, а не индикативен перфект. Към подобна неточна трансформация с конклузивен аорист (*е успял*) подтикват два факта: наративът често съдържа конклузивни за предаване на общо разпространени исторически факти и е логично при отстраняване на презумптивността да се яви конклузив, като се вземе предвид и фактът, че презумптивът и конклузивът имат някои близки семантични особености – представляват в случая субективни заключения от несвидетелска позиция. Конклузивът обаче не е вероятно съждение, представляващо издигане на една от възможните хипотези за състоянието на нещата като по-надеждна, както е при презумптива.

(6) *Твърде е възможно, щото недовоство от страна на боилите да се е появило още на първо време, но Кормисош ще да е успел, както се види, да предупреди всекакви вътрешни размирици и да запази тишината в страната.*

(В.Златарски)

В (7) са употребени също две несвидетелски презумптивни форми за аорист, което се доказва от трансформацията в индикатив (свидетелска употреба): *ще да е слъзълъ* – *слезе*, *ще да се е насочил* – *насочи се*. Към приемането на тази трансформация подтиква и транс-

формацията на конклузивния аорист *се е спусналъ* в индикативен аорист – *се спусна*.

(7) За да достигне до Хвостно, Шишманъ *се е спусналъ*, очевидно, въ долината на Морава кждѣ Нишъ, а послѣ прѣзъ Прокупле и Куриумлия *ще да е слѣзълъ* въ коритото на р. Лабъ въ сѣверната частъ на Косово поле и оттамъ *ще да се е насочилъ* къмъ Ипекъ .

(П. Ников).

В Таблица 3 се представят темпоралната и залоговата принадлежност на употребените несвидетелски презумптивни форми в изследваните тук историографски трудове от първата половина на ХХ век. Абсолютните стойности не трябва да се разбират като повишена или понижена употреба на презумптиви при отделните автори, тъй като не е направено изчисление в рамките на колко думи в съответния текст се срещат като процент презумптивните форми. Това е бъдеща задача.

Таблица 3. Темпорална и залогова принадлежност на презумптивните несвидетелски форми

Автор и общ брой презумптивни форми	Деятелни несвидетелски презумптивни форми			Страдателни несвидетелски презумптивни форми	
	Сегашно	Имперфект	Аорист	Перфект	Аорист
Златарски – 77	3	27	35	–	12
Мутафчиев – 25	3	10	8	1	3
Гандев – 8	1	4	3	–	–
Ников – 16	–	5	11	–	–
Разбойников – 8	2	1	3	2	–
Арnaudов – 1	1	–	–	–	–
Бешевлиев – 5	–	2	2	–	1

Както се вижда от Таблица 3, освен преобладаващите аористни и имперфектни несвидетелски презумптивни форми съществуват и несвидетелски сегашни форми, както и страдателни аористни, а рядко и страдателни перфектни форми. Не бяха открити деятелни несвидетелски перфект и плусквамперфект, както и страдателни несвидетелски форми за сегашно време. Тези липси са обусловени преди всичко

от особеностите на историографския текст, в който се предават минали несвидетелски събития.

В (8) и (9) се съдържат имперфектни несвидетелски презумптивни форми за деятелен залог, като в наратива се срещат конклузивни форми, дори в (8) е употребено аористно *вм.* имперфектно причастие в конклузивния имперфект (*са играли* *вм.* *са играели*). Това допускане се прави, тъй като едновременното действие, протичащо в процеса на „борбата на боилите с рода Вокил“, би трябвало да се изрази с имперфект, а не с аорист.

(8) *Поради това ние сме наклонни да вярваме, че в борбата на боилите с рода Вокил славяните са играли немаловажна роля: на тях **ще да се е опирал** Кормисош, когато е узурпирал властта, а посетне се е окръжил с представителите на славянските племена, като точно е следвал завета на от Исперих политика, че само с помощта на славенското население държавата би могла да бъде силна и да издържи борбата си с Византия.*

(В. Златарски)

(9) *А въ такъв случай трябва да се приеме, че и въ първоначалния текст – Марсиасъ, отъ гдето схолиитъ сж почерпали сведенията си за Македонъ, името на Македоновата майка **ще да е започвало** съ сричката АІ.*

(В. Бешевлиев)

В (10) и (11) се съдържат несвидетелски деятелни презумптивни форми за сегашно време – *ще да е* в (10) и *ще да се падне* в (11), в контекст с преизказни и конклузивни форми в (10).

(10) *Брокиеръ говори, че Одринъ билъ голѣмъ и населенъ градъ, но на югъ чакъ до Димотика той е миналъ само презъ едно, изглежда, малко село, понеже не му споменува името и населението. Това **ще да е** селото Елъ-Бургасъ, населено вѣроятно само съ малко турци, което е на пѣтя Одринъ-Димотика.*

(Ан. Разбойников).

(11) *Поради това Дучи **ще трябва да се приравни** с малки Ромбит, печенежкия Вáл, т. е. или днешния Бейсуг, или Талгирск, докато на Олхонтор **ще да се падне** Теофаній, т. е. негли Челбаси, и на Чдар – големи Ромбит или печенежкия Хора-кул, т. е. днешната Ея.*

(В. Златарски)

Страдателният несвидетелски презумптивен аорист може да се онагледява със следните примери – (12) и (13). В (12) деятелното свиде-

телско съответствие на презумптивната страдателна несвидетелска форма **не ще да е бил оставен** е **не остави** (*Кардам не остави без внимание...*), а не конклузивното аористно **не е оставил**. Това уточнение се прави, тъй като, както бе посочено по-горе, е възможно неправилно да се посочи като трансформация конклузивна в м. индикативна форма. В (13) **ще да е бил поставен** има свидетелско индикативно аористно съответствие **поставиха** (в неопределенолична употреба).

(12) *Ако и да нямаме никакви прави известия за вътрешната политика на този български хан, за неговите отношения спрямо боилите, обаче отбелязаният от Телериг план за усилването на държавата и издигането на ханската власт **не ще да е бил оставен** без внимание от Кардам, само може би той да го е прилагал в по-мека форма или под известни условия.*

(В. Златарски).

(13) *Самият стълб с надписа **ще да е бил поставен** при входа в крепостта покрай пътя. Що се отнася до въпроса за времето, когато е бил написан и поставен надписът, а оттука и когато е била построена гробницата със скелпа, съдържанието на надписа не го определя.*

(В. Бешевлиев).

Двете страдателни перфектни форми в презумптив се срещат в контекст с индикативни минали форми в свидетелска употреба – вж. (14).

(14) *Наистина, голъмата част от българското население, след изтеглянето на френският власти въ 1920 г., се изсели, но все известна част си остана и трѣбваше да се приспособи към новото положение, като се обяви за гръцко, за да не бѣде насила прогонено съгласно договоритѣ и сключенитѣ конвенции между България и Гърция. Сигурно до голъма степен това население вече **ще да е погърчено** по езикъ.*

(Ан. Разбойников)

4. Заключение

Анализите на употребените презумптивни форми и техните контексти в избраните историографски съчинения от първата половина на ХХ в. дават основание да се направят няколко заключения:

- Употребата на презумптивните форми в трудове по българска история е тяхна характерологична стилова особеност. Тъй като изследването на Васил Златарски „История на българската

държава през средните векове“ е издадено най-рано (1918 г.), може да се формулира хипотезата, че то е повлияло върху граматическото оформяне на останалите историографски съчинения, вкл. употребата на презумптивни форми. Тази хипотеза изисква още проучвания.

- Презумптивните глаголни форми в изследваните съчинения се явяват в контекст, в който основните минали събития са оформени с преизказни и конклузивни глаголни форми. Конклузивните форми имат стабилизирана употреба за изразяване на собствено субективно твърдение за събития от историята, които са общо достояние.
- Важно е да се подчертае, че употребата на сегашно историческо време е рядка, а появата на индикативни форми на миналите времена, носещи свидетелска семантика, се наблюдава в единични случаи (общо 3), ако се изключи трудът на Разбойников, в който с тях се предава свидетелски разказ за близки исторически събития.
- В историографските текстове от първата половина на ХХ в. не се срещат свидетелски презумптивни форми за деятелен и страдателен залог, което е напълно оправдано, след като се предават събития от миналото, спрямо които авторът има несвидетелска позиция.
- Най-честотни в наблюдаваните трудове по българска история са несвидетелските презумптивни форми за аорист и имперфект, а значително по-редки са формите за сегашно време поради факта, че в историографските трудове се представят факти и събития от миналия план.
- Дефинирането на темпоралната принадлежност на презумптивните форми от типа *ще да е чел* не би трябвало да се извършва чрез трансформация, която да води до употреба на конклузивен аорист (*е чел*), съвпадащ с индикативния перфект (*е чел*), за да не се определя погрешно, че презумптивните форми са за перфект. По-надеждната проверка е да се извърши трансформация в индикативна форма от миналия план със свидетелска семантика. Поради тази причина не бяха открити и несвидетелски презумптивни форми за перфект.
- В изследваните текстове няма и несвидетелски презумптивни форми за плусквамперфект в деятелен залог, както и страдателни презумптиви за сегашно време и имперфект.

По-нататъшното разработване на набелязаната тематика е свързано със съпоставката с историографски трудове от други периоди, което да потвърди виждането, че относително по-голямата честота на употреба на презумптивни форми е стилъв белег на този вид трудове именно от първата половина на ХХ в., след което намалява честотата на презумптивите.

Използвани трудове по българска историография от първата половина на ХХ век

- Васил Златарски. История на българската държава през средните векове. Том I. История на Първото българско царство. Част I. Епоха на хуно-българското надмощие (679 – 852). I изд. София, 1918, II изд. София: Наука и изкуство, 1970. <<http://www.promacedonia.org/vz1a/index.html>>
- Петър Мутафчиев. *Мнимото преселение на селджушките турци в Добружда през XIII в.* Българска академия на науките и изкуствата, LXVI, 1, 1941. – публикувано в Мутафчиев, Петър. *Изток и Запад в Европейското средновековие. Избрано.* София: ИК „Христо Ботев“, 1993. <<http://www.promacedonia.org/pm3/>>
- Христо Гандевъ. *Фактори на българското възраждане 1600 – 1830.* София: Издателство „Българска книга“, 1943. <<http://www.promacedonia.org/hgfbv/index.htm>>
- Петър Никовъ. *История на Видинското княжество до 1323 г.* – В: Годишникъ на Софийския университетъ. Историко-филологически факултетъ. Книга XVIII, 8. София: Печатница П. Грушковъ, 1922. <<http://www.promacedonia.org/pnv/index.htm>>
- Анастасъ Сп. Разбойниковъ. *Народностниятъ образъ на източния дълъ отъ Западна Тракия.* София, Министерство на народното просвещение, печатница Борисъ Ан. Кожухаровъ, 1944. <http://www.promacedonia.org/knizhki/razbojnikov_1944.htm>
- Михаил Арнаудов. *Родопските помаци. Народописно-исторически преглед.* София: Български писател, 2010. (Според електронния източник това е студия от началото на 50-те години <<http://www.promacedonia.org/giliev/ma/index.htm#rec>>)
- Веселинъ Бешевлиевъ. *Къмъ въпроса за народността на старитѣ македонци.* София: Придворна печатница, 1932. <<http://www.promacedonia.org/vbm/index.htm>>

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2018:** Алексова, Кр. Парадигмата на презумптивна в съвременния български език (върху материали от интернет). [Aleksova, Kr. Paradigmata na prezumptiva v savremenniya balgarski ezik (varhu materiali ot internet).] // *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, № 7, 2018, 8 – 24.
- Алексова, Иванова 2018:** Алексова, Кр., Ел. Ю. Иванова. Следходност и предположение като граматикализирани значения на частицата *ще* в българския език. [Aleksova, Kr., El. Yu. Ivanova. Sledhodnost i predpolozhenie kato gramatikalizirani znacheniya na chastitsata *shte* v balgarskiya ezik.] // Васильева, О. В., З. К. Шанова, отг. ред. *XXIII Державинские чтения: Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики: Сборник статей по материалам XLVII Международной филологической конференции, Санкт-Петербург, 19 – 28 марта 2018 г. СПбГУ. Филологический факультет*. Санкт-Петербург: ВВМ, 2018, 3 – 10.
- Андрейчин 1944:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. [Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*.] София: Хемус, 1944.
- Ганева 2006:** Ганева, Г. Исторически развой на употребите на презумптивните глаголни форми. [Ganeva, G. Istoricheski razvoy na upotrebite na prezumptivnite glagolni formi.] // *Отвъд думите: превращенията на смисъла*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2006, 376 – 381.
- Герджиков 1984:** Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. [Gerdzhikov, G. *Preizkazvaneto na glagolnoto deystvie v balgarskiya ezik*.] София: Наука и изкуство, 1984.
- Декле, Генчева 2001:** Declès, J.-P., Zl. Guentchéva. La notion d'abduction et le verbe devoir 'épistémique'. – In: Dendale, P., J. van der Auwera, eds. *Cahiers Chronos 8. Les verbes modaux*. Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 2001, 103 – 122.
- Иванова, Алексова (под печат):** Иванова, Ел. Ю., Кр. Алексова. Презумптивни форми в руско-българском паралелном корпусе. [Ivanova, El., Kr. Aleksova. *Prezumptivnye formy v russko-balgarskom parallel'nom korpuse*.] // Двенадцатый международный симпозиум – МАПРЯЛ'18 „Русистика в современном мире“, Велико-Тырново, Болгария, 11 – 14 октября 2018 г., под печат.
- Куцаров 1994:** Куцаров, Ив. *Едно екзотично наклонение на българския глагол*. [Kutsarov, Iv. *Edno ekzotichno naklonenie na balgarskiya glagol*.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.

- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* [Kutsarov, Iv. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и реферирание в света на езика.* [Marovska, V. Referentsiya i referirane v sveta na ezika.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Маслов 1981:** Маслов, Ю. С. *Грамматика болгарского языка.* [Maslov, Yu. S. Grammatika bolgarskogo jazyka.] Москва: Высшая школа, 1981.
- Мелчук 2015:** Мелчук, И. А. *Курс по обща морфология. Том II. Част втора: Морфологични значения.* [Melchuk, I. A. Kurs po obshta morfologia. Tom II. Chast vtora: Morfologichni znacheniya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пашов 1999:** Пашов, П. *Българска граматика.* [Pashov, P. Balgarska gramatika.] София: ИК „Хермес“, 1999.
- Търпоманова 2017:** Търпоманова, Ек. *Лексикални, граматични и синтактични средства за изразяване на предположение в българския език.* [Tarpomanova, Ek. Leksikalni, gramatichni i sintaktichni sredstva za izrazyavane na predpolozhenie v balgarskiya ezik.] // Търпоманова, Ек., Кр. Алексова, съст. *Надмощие и приспособяване. Сборник доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии 24 – 25 април 2017 г. Т. 2. Езиковедски четения.* София: Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, 2017, 51 – 58.